

УДК 378.011.3-051:73/76]:37.016:75
DOI: 10.33989/2226-4051.2022.26.273165

Віктор Бабенко, м. Полтава
ORCID: 0000-0003-1468-3626

Олена Перепелиця, м. Полтава
ORCID: 0000-0001-8368-8311

НАВЧАЛЬНИЙ РИСУНОК У РЕАЛІЯХ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті висвітлено особливості вивчення дисципліни «Рисунок» у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Акцентовано, що навчальний рисунок – фундамент професійної підготовки майбутніх фахівців і основа всіх різновидів образотворчої діяльності. Виявлено негативний вплив застосування гаджетів у процесі навчання рисунку. Доведено його феноменальність у становленні візуального сприйняття в умовах активного інформаційного простору. Порушено нагальні проблеми екології мислення, гігієни сприйняття інформації, розвитку динамічного образного мислення особистості.

Ключові слова: майбутній учитель образотворчого мистецтва; професійна підготовка; навчальний рисунок; специфіка; технічні прийоми; художні засоби.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства не втрачають актуальності проблеми пошуку ефективних методів навчання образотворчої діяльності, стимулювання пізнавальної активності особистості, накопичення нею досвіду художньої творчості. Держава вимагає від майбутніх учителів образотворчого мистецтва високого рівня професійної підготовки, знання та розуміння сутності мистецтва, гнучкості та здатності творчо вирішувати широке коло завдань у мінливих освітніх умовах сьогодення.

Однією з фундаментальних дисциплін у фаховій підготовці вчителів образотворчого мистецтва є «Рисунок». При її вивченні студенти пізнають основи образотворчої грамоти, розвивають об'ємно-просторове, композиційне, творче мислення, опановують технічні прийоми й художні властивості рисунка і, як наслідок, вільно використовують рисунок як засіб висловлювання власної думки в будь-якому виді художньо-творчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що дослідженню проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів образотворчого мистецтва завжди приділялась належна увага. Її теоретичні та методичні аспекти представлено в доробку учених, педагогів, мистецтвознавців: А. Бондарева, Є. Ігнат'єва, В. Зінченко, Д. Кардовського, В. Козлова, Г. Орловського О. Піддубної та ін. (Піддубна, 2012, «Педагогічний малюнок»). Засоби оптимізації художньо-педагогічної підготовки студентів вищих навчальних закладів вивчали Н. Анісімов, Г. Беда, М. Кириченко, В. Кузін, М. Маслов, Т. Міхова, М. Резниченко, Г. Смирнов, А. Терент'єв та ін. Шляхи та засоби розвитку творчого потенціалу студентів-художників досліджували А. Бондарева, В. Зінченко, О. Кайдановська, Л. Покровщук, Т. Стрітьєвич, О. Ткачук та ін. (Піддубна, 2012, «Педагогічний малюнок»). Заслуговують на увагу дослідження Т. Батієвської, Л. Бичкової, І. Мужикової, О. Каленюк, Ю. Мохіревої, Т. Саєнко та ін. щодо формування фахових компетентностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва (Saïenko, Batiievskã, & Mokhirieva, 2022).

Сучасні методи викладання рисунка як базової навчальної дисципліни художньої освіти є предметом наукового дослідження В. Сухенко (2004). Рекомендації щодо поетапного освоєння мистецтва короткострокового рисунка зі значним обсягом наочного матеріалу подано в науково-методичному посібнику Е. Серпіонової (2009).

Мета статті – виявити проблемне поле викладання навчального рисунку в процесі професійної підготовки вчителя образотворчого мистецтва в контексті розвитку новітніх інформаційно-комунікативних технологій.

Методи дослідження. Досягнення мети вимагало застосування загальнонаукових методів (теоретичний і категоріальний аналіз, систематизація, абстрагування, аналогія), які дали змогу визначити стан дослідження наукової проблеми та уточнити її ключові поняття; узагальнення власного художньо-педагогічного досвіду викладання навчальної дисципліни «Рисунок» у закладі вищої педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Навчальний рисунок має свою специфіку й прийоми роботи, конкретні цілі та завдання. Багаторічний досвід викладання дисципліни «Рисунок» дає змогу порівнювати й аналізувати специфіку сприйняття студентами академічного рисунка в закладах вищої освіти. Існує чіткий алгоритм засвоєння та набуття студентами певних умінь і навичок. Навчальні етапи, послідовність виконання, перелік і обсяг завдань залишаються незмінними за останні двісті років європейської образотворчої традиції. Звісно, можливі час від часу якісь «новації», але переважно задля того, щоби вкотре переконатися в їхній недоречності.

Анатомічна побудова людського тіла залишається незмінною, закони композиції та побудови рисунка, сформульовані ще за часів Доби Відродження, не втратили актуальності й зараз, виражальні засоби рисунка також не зазнали кардинальних змін. (Ці знання не допомагають дивитися, бачити та відтворювати побачене. Вони лише допомагають збагнути, чому це бачення відбувається саме так. Із малюнком художник завжди зостається сам-на-сам і творчість є наслідком реалізації суб'єктивних умінь, а набуті теоретичні знання послуговуються її осмисленню) (Бабенко, Маслово, 2021).

Рисунок це – мова зображень. Як і будь-яку іншу мову її належить вивчати. Вивчати наполегливо, постійно, сумлінно і послідовно, що викликає у початківців неабиякі труднощі. У процесі навчання рисунка формується візуальне сприйняття, що зумовлює розмежування теоретичних знань образотворчої грамоти та практичних умінь рисувати. Процес «споживання» створеного артефакту кардинально відрізняється від процесу його створення. Знати ще не означає – вміти. Тому теорія рисунка – це набута емпіричним шляхом і структурована *postfactum* практика рисування, дидактична основа якої існує переважно в усній фаховій художній традиції. Зауважимо, що кожний студент має свій власний, унікальний і неповторний досвід опанування рисунку, викладач не в змозі вчитися замість нього, а може лише скеровувати та коригувати перебіг процесу навчання (бажано не плутати процес навчання рисунку з викладенням теоретичних основ образотворчої грамоти) (Піддубна, 2012, «Значення

начерків»). Окрім того, у практичній образотворчій діяльності виникає ситуація, коли до існуючої відповіді (наявний об'єкт зображення) належить визначити та створювати «умови задачі» його відтворення в рисунку, які потребують вирішення на кожному етапі роботи над рисунком.

Відомо, що наше сучасне життя наповнено різноманітними технологіями (фото, кіно, голограма, мультимедіа тощо), тому природно постає запитання про необхідність і важливість опанування навчального рисунка майбутніми вчителями образотворчого мистецтва. Візуалізація оперативної інформації має давні витoki, але останнім часом вона набула динамічного характеру. Інтернет, сучасні гаджети, 3D, 4D, 5D-моделювання урізноманітнили й розширили віртуальний інформаційний простір, де домінує візуалізація. Поступово визріла проблемна зона наслідків тотальної візуалізації інформації.

У педагогіці образотворення постали питання, котрі тривалий час вважались не суттєвими та давно вирішеними в межах класичної парадигми викладання рисунка, що сягає доби Відродження. Показово, що за умови відсутності гаджетів ця парадигма й нині залишається оптимальною. Але чимало з того, що в її параметрах було загальноновизнаним і не потребувало пояснень із появою комп'ютерної техніки несподівано стало на заваді ефективному опануванню академічного навчального рисунку. До прикладу, активне використання студентами різноманітних електронних пристроїв замість начерків і ескізів у процесі навчального рисування, що своєю чергою змінило акценти в поданні дидактичного матеріалу для практичного застосування (Батієвська, 2021). Спостерігаємо обмеженість і неадекватність сприйняття зображення щодо його відтворення засобами образотворення під час навчання. В процесі подолання нових труднощів авторові довелося дещо переосмислити методику подання матеріалу з практики рисування. Потреба пояснювати й обґрунтовувати очевидне в межах класичних засад викладання рисунку сприяла виявленню реперних точок недостатності традиційних підходів щодо самого процесу образотворення.

Найочевидніше, що фото – миттєве зображення, а рисунок – наслідок і результат тривалого образотворчого процесу. На

відміну від миттєвого фото рисунок містить у собі розгорнуту в часі історію його створення, що виражається в концентрованому узагальненому образі зображуваного, а фото – мить, яку зловили (Бабенко, & Маслова, 2021). Звідси фото і рисунок мають різні «взаємини» з натурою. Рисунок – тривалий інтелектуальний процес практичного відтворення побаченого і має свої специфічні труднощі. За відомим висловом, художник відтворює не бачення, а його розуміння, в основі якого суб'єктивне переосмислення об'єктивних даностей. І тут ми наражаємось на екран айфона, котрий постає «посередником» між натурою та її відтворенням. На відміну від об'ємності реальних об'єктів, суцільних у тривимірному просторі, на моніторі айфона маємо двовимірну проєкцію, тобто те ж саме фото – плоске, позбавлене будь-якої об'ємності. Студенти-художники, користуючись айфоном, позбавляють себе можливості графічної оповіді про форму, а обмежуються її зображенням, тим, який бачать на моніторі, – плоским і нейтрально-докладним. Відбувається не креативний процес переведення об'ємних предметів у середовищі на умовну площину паперу, а механічне клонування двовимірного зображення на моніторі на двовимірну поверхню аркуша. Однак завдання навчання процесу рисування полягає не в буквальному клонуванні, а в осмисленому відтворенні об'єктів зображення (Батієвська, 2021).

Назвемо й інші проблеми «екранного» малювання. Передусім це деформація пропорційних співвідношень на екранах гаджетів, а також деформація перспективи об'єктивом айфона, а отже, й викривлення її сприйняття.

Створюючи рисунок, необхідно дотримуватись простого правила – відстань до природи мусить удвічі перевищувати розмір природи. За цих обставин маємо змогу «охоплювати оком» всю природу цілком і одразу. Інакше майбутній художник оглядає її фрагментарно і вже з цих фрагментів вибудовує ціле, що потребує певного досвіду. Перед початківцями постають додаткові, не завжди усвідомлювані складнощі, якими вони часто нехтують і навіть не намагаються їх долати. За цієї непевності гаджети ніби допомагають виконати рисунок, але спотворюють на моніторі фактичні пропорційні співвідношення до карикатурних на

користь чіткості зображення, незважаючи на близькість зображуваного об'єкта.

Викладачеві належить постійно звертати увагу студентів на вади екранних зображень, наочно показувати деформації пропорційних співвідношень, щоб уникати їх механічного перенесення на площину рисунку, а ще краще – взагалі відмовитися від «моніторного» рисування на користь розвитку просторового мислення. Підґрунтя зображення предметів на умовній двовимірній площині аркуша складають принципи та закони візуального сприйняття навколишнього світу за законами й принципами так званої лінійної перспективи (Кириченко, 2003; Полудень, & Фізер, 2018).

Зазначимо, що у практичному процесі образотворення закони лінійної перспективи мають певні обмеження. Перцептивна перспектива («перцепція» – безпосередньо і фактично сприйнята нашим мозком через зорові рецептори картина довкілля) не має власного універсального математичного аналога, але кілька більш-менш прийнятних його геометричних наближень. Перспектива – могутня зброя в арсеналі образотворення, але треба знати межі її раціонального застосування у вирішенні завдань рисунку. По-перше, ґрунтуючись на емпіричному досвіді, скажемо так: перші від нас 1-2 метри середовища ми сприймаємо як аксонометрію, далі – як лінійну перспективу, а десь за 2 кілометри – як площинну проєкцію об'єкта, себто його силует. По-друге, приблизно до дванадцятирічного віку діти не сприймають перспективність зображень, ця здатність формується поступово під впливом культурного середовища, до неї людина привчається поступово.

Постає проблема переведення хроматичного (кольорового) об'ємного зображення в ахроматичне (чорно-біле) площинне його відтворення. Кольорове зображується як чорно-біле, саме тут відбувається диференціація змальовування і власне створення рисунку. І якщо в першому випадку ми маємо поганий аналог фото, то другий, – і є опануванням рисунку. Його образна фактура цілковито вибудовується на визнанні неминучості умовності зображення на фактичній площині аркуша паперу (Бабенко, & Маслова, 2021).

У процесі оволодіння мовою образотворення у студентів набуває чинності переналаштування психологічних і психофізіологічних «механізмів» візуального сприйняття згідно з ними. Зазначені принципи є фундаментом знаних вітчизняних шкіл академічного рисунка – Львівської, Київської, Харківської. Попри очевидні відмінності між ними спостерігаються спільні властивості, які складають підмурок академічного рисунку, – форми та методи практичного вирішення проблеми створення зображення в умовному просторі аркуша.

Найперше – це композиція, далі – визначення головного і другорядного, потім – виявлення плановості зображення, показ розуміння форми, міра узагальненості зображення. Іноді до того долучається техніка і манера виконання (Батієвська, 2021; Піддубна, 2012, «Значення начерків»). На нашу думку, останнє не стосується безпосередньо вирішення завдання створення рисунку, а складає його естетику.

Вищесказане є лише технічною складовою і передумовою можливості створення рисунку, те, без чого робота над ним неможлива. Джерелом цілепокладання «навчання рисуванню» є не образотворче мистецтво, а образотворча діяльність. У такому сенсі образотворення – це ремесло рисунка, а не його особистісно-емоційна компонента, тому навчаються не мистецтву образотворення, а елементарній системі форм і методів бачення та відтворення побаченого в рисунку, тобто в межах європейської образотворчої парадигми – володіти навичками правильно дивитися, правильно бачити та правильно сприймати побачене.

Якщо згадати, що 90 % всієї інформації в людини складає візуальна інформація, якщо на роботу мозку кожен з нас витрачає близько 25 % від загального обсягу енерговитрат власного організму, то за цих обставин на «візуальний» її сегмент припадає до 20 % від сукупного обсягу витрат енергії нашої планетарної цивілізації. Звідси ціна і цінність візуальної інформації набуває колосальної вартісності. Постає питання: коли ціна така висока, то чи не варто оптимізувати принципи та засади «механіки» візуального сприйняття? На сьогодні питання залишається відкритим.

В. Сухенко (2004) порушив цікаві й донині не вирішені проблеми імплантації візуального сприйняття в сучасний інтелектуальний простір як його невід'ємну й органічну компоненту, синтетичного поєднання візуальної інформації та інтелектуально-аналітичного мислення; зрештою, питання вербалізації, адекватній зображенню, що передбачає зворотну відповідність, котру надають (або можуть надати?) лише новітні інформаційні технології.

Висновки. Отже, проаналізовано проблему вивчення навчального рисунка у процесі професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Рисунок забезпечує здатність утримувати нашу свідомість у межах реальності, не розчиняючись у ній. Він олюднений, що дає змогу користати його як своєрідний індикатор адекватності візуального сприйняття. Рисунок містить у собі власну історію, суцю в часі та просторі, що дозволяє дозовано сприймати інформаційні виклики сучасності та керувати власною свідомістю.

Рисунок як одна з провідних навчальних дисциплін у професійній підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва має свої конкретні цілі та завдання, свою специфіку й методика роботи. У процесі вивчення рисунка студенти опановують основи образотворчої грамоти, розвивають об'ємно-просторове, композиційне й творче мислення. Освоєння технічних прийомів і художніх засобів рисунку сприяє формуванню у студентів уміння вільно використовувати його як засіб висловлення власної думки у будь-якому виді навчальної або власної художньо-творчої діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Основа візуального сприйняття закладається в закладах загальної середньої освіти на уроках образотворчого мистецтва. Цей процес відбувається синхронно з віковими змінами та формуванням світогляду особистості. На часі такі недосліджені феномени, як екологія мислення, гігієна сприйняття інформації, здатність до *динамічного* образного мислення, котре (чи не єдине) дає змогу не загубитися, не розгубитися, урешті-решт, не зникнути в неосяжному інформаційному потоці. На жаль, порушені питання не лише не вирішуються в мистецько-практичній діяльності школи, але й не порушуються в сучасній теорії викладання мистецтва.

Список використаної літератури

- Бабенко, В. С., & Маслова, С. А. (2021). Рисунок в контексті розвитку новітніх інформаційно-комунікативних технологій. В *European scientific discussions: The 3rd International scientific and practical conference* (р. 341-347). Rome, Italy.
- Батієвська, Т. В. (2021). Використання засобів інформаційних технологій навчання у процесі фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Естетика і етика педагогічної дії*, 23, 126-136.
- Дубрівна, А. П. (2006). Проблеми вдосконалення художньої підготовки майбутніх дизайнерів інтер'єру та меблів по дисципліні рисунок. В *Теорія і практика матеріально-художньої культури. VIII електронна наукова конференція: Зб. матеріалів* (с. 24-25). Харків.
- Кириченко, М. А. (2003). *Основи образотворчої грамоти*. Київ: Вища школа.
- Піддубна, О. М. (2012). Значення начерків в художньо-творчій діяльності майбутніх вчителів образотворчого мистецтва. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 66, 110-113.
- Піддубна, О. М. (2012). Педагогічний малюнок в професійній підготовці вчителя образотворчого мистецтва. В Побірченко, Н. С. (Ред.). *Проблеми підготовки сучасного вчителя: Зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного ун-ту Павла Тичини* (Вип. 2(6), с. 285-290). Умань.
- Полудень, Л. І., & Фізер, І. В. (2018). Рисунок як складова фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. *Вісник Черкаського університету*, 7, 70-77.
- Серпионова (Варшавская) Э. Н. (2009). *Путевой БЛОКнот. Советы молодому художнику*. Одесса: ВМВ.
- Сухенко, В. О. (2004). *Рисунок: Навч. посіб.* Київ: Bonamente.
- Saienko, T., Batiievskia, T., & Mokhirieva, Y. (2022) Future fine arts teachers' professionalism formation in the department cultural and educational space. *Естетика і етика педагогічної дії*, 25, 159-169.

Viktor Babenko, Olena Perepelytsia

EDUCATIONAL DRAWING IN THE REALITIES OF MODERN OF FUTURE FINE ARTS TEACHER TRAINING

The article highlights the issue of the professional future teacher of fine arts training in the course of studying the subject "Drawing." Modern society requires future teachers of fine arts to have a high level of professional training, knowledge, and understanding of the essence of art, flexibility, and the ability to creatively solve a wide range of tasks in changing conditions. It has been established that educational drawing is the foundation of professional future art teacher training. Traditionally, educational drawing is the basis of all displays and types of artistic activity. It explains its extraordinary importance in the process of mastering visual literacy, but it is not limited in any way to the context of the development of the latest information and communication technologies. In the course of studying drawing, students master the basics of visual literacy and develop their volumetric and spatial, compositional, and creative thinking. Mastering technical tools and artistic means of drawing contributes to the ability to freely use drawing as a means of expressing one's opinion in any type of educational or personal artistic and creative activity. An educational drawing, as one of the most important means of visualization in education, has its specifics and methods of work, specific goals, and objectives. It provides the possibility of conscious and controlled creation of visual information structures, understandable from the beginning of their creation to their

completion. The drawing provides the possibility of feedback to our mind with three-dimensional thinking. Thus, it can keep our consciousness within the limits of reality without dissolving in it.

Keywords: *future teacher of fine arts; professional training; educational drawing; specificity; technical tools; artistic tools; mastery; modern realities.*

References

- Babenko, V. S., & Maslova, S. A. (2021). Rysunok v konteksti rozvytku novitnikh informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii [The discipline of drawing in the context of the development of the latest information and communication technologies]. In *European scientific discussions: The 3rd International scientific and practical conference* (p. 341-347). Rome, Italy.
- Batiievskaya, T. V. (2021). Vykorystannia zasobiv informatsiinykh tekhnolohii navchannia u protsesi fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva [Directions and features of using information educational technologies in the process of professional fine arts teacher training]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*, 23, 126-136 [in Ukrainian].
- Dubrivna, A. P. (2006). Problemy vdoskonalennia khudozhnoi pidhotovky maibutnikh dizaineriv interieru ta mebliv po dystsyplini rysunok [Problems of improving the artistic training of future interior and furniture designers in the discipline of drawing]. In *Teoriia i praktyka materialno-khudozhnoi kultury. VIII elektronna naukova konferentsiia: Zb. materialiv* (s. 24-25). Kharkiv [in Ukrainian].
- Kyrychenko, M. A. (2003). *Osnovy obrazotvorchoi hramoty [Basics of visual literacy]*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
- Piddubna, O. M. (2012). Znachennia nacherkiv v khudozhno-tvorchii diialnosti maibutnikh vchyteliv obrazotvorchoho mystetstva [The importance of sketches in the artistic and creative activity of future teachers of fine arts]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 66, 110-113 [in Ukrainian].
- Piddubna, O. M. (2012). Pedahohichniy maliunok v profesiinii pidhotovtsi vchytelia obrazotvorchoho mystetstva [Pedagogical drawing in the professional training of a fine art teacher]. In Pobirchenko, N. S. (Ed.), *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: Zb. nauk. pr. Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho un-tu Pavla Tychyny* (Vol. 2(6), p. 285-290. Uman [in Ukrainian].
- Poluden, L. I., & Fizer, I. V. (2018). Rysunok yak skladova fakhovoi pidhotovky maibutnoho vchytelia obrazotvorchoho mystetstva [Drawing as a component of the professional training of the future teacher of fine arts]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*, 7, 70-77 [in Ukrainian].
- Saienko T., Batiievskaya T., Mokhirieva Y. Future fine arts teachers' professionalism formation in the department cultural and educational space. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*, 25, 159-169 [in Ukrainian].
- Serpionova (Varshavskaia) E. N. (2009). *Putevoi BLOKnot. Sovety molodomu khudozhniku [Travel notepad. Tips for a young artist]*. Odessa: VMV [in Russian].
- Sukhenko, V. O. (2004). *Rysunok: Navch. posib. [Drawing: Training manual]*. Kyiv: Bonamente [in Ukrainian].

Одержано 27.08.2022 р.